

Δημήτρης Κιτσούλης, «Εισαγωγή»
(για το έργο *Ληλασία της Παροικιάς της Πάρου*)

Η *Ληλασία της Παροικιάς της Πάρου* (στο εξής *Ληλασία*) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα κειμένου της πρώιμης νεοελληνικής γραμματείας που παρέμεινε στην αφάνεια για εξαιρετικά μεγάλο χρονικό διάστημα. Η έμμετρη αυτή αφήγηση –που δεν πήρε τον δρόμο για τα βενετικά τυπογραφεία της εποχής– εκδόθηκε μόλις το 1938 από τον Εμμ. Κριαρά,¹ ενώ ακόμα και μετά από την έκδοση αυτή πλαισιώνεται –όσο ήταν δυνατό να διαπιστωθεί– από ένα τεράστιο βιβλιογραφικό κενό. Για παράδειγμα, στις σύγχρονες *Ιστορίες της νεοελληνικής λογοτεχνίας* απαντά μόνο μία συντομότερη και ασαφής αναφορά στην ύπαρξή της (Δημαράς 1964, 122)· κατά τ' άλλα, απουσιάζουν εντελώς ειδικά δημοσιεύματα ή γενικότερες μελέτες (π.χ. για την κρητική λογοτεχνία) που να θίγουν πτυχές του κειμένου, ζητήματα σχετικά με τον συγγραφέα και τη χρονολόγησή του ή απλώς να το μνημονεύουν. Από αυτή την άποψη, η προαναφερθείσα κριτική έκδοση του Κριαρά αποτελεί πολύτιμη πηγή πληροφόρησης για όλα τα παραπάνω θέματα.

Η *Ληλασία* παραδίδεται σ' ένα μοναδικό και *όψιμο* χειρόγραφο το οποίο αποτελεί αντίγραφο ενός ελλιπούς χειρόγραφου, πιθανότατα όχι του αυτόγραφου του ποιητή. Όπως προκύπτει από εσωτερικές ενδείξεις, το χειρόγραφο είναι ακέφαλο, με αποτέλεσμα να μην γνωρίζουμε ούτε τον πρωτότυπο τίτλο, αλλά ούτε και τον συγγραφέα ή τη χρονολογία της συγγραφής του. Επιπλέον, αγνοούμε το όνομα του αντιγραφέα, ωστόσο βρισκόμαστε σε στερεότερη βάση τουλάχιστον όσον αφορά στον χρόνο της αντιγραφής, που αναγράφεται ξεκάθαρα μετά την «Αφιέρωση» του ποιήματος στον (αταύτιστο) Γεωργάκη Σπυρίδωνα: 15 Νοεμβρίου του 1814. Σύμφωνα με τον Κριαρά, η αντιγραφή έγινε στην Παροικία της Πάρου, ενώ το χειρόγραφο ανήκε στον λόγιο Νικηφόρο Κυπραίο.

Η σύνθεση του ποιήματος χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα, αμέσως μετά το πραγματικό γεγονός που εξιστορεί, δηλαδή τη *ληλασία* της παριανής πρωτεύουσας

¹ Αρχικά, δημοσιεύεται στο περιοδικό *Αθηνά* 48 (1938), σ. 119-162. Στη συνέχεια, κυκλοφορεί και ως ανάτυπο (Κριαράς 1938β)· στην εισαγωγή του μνημονεύεται μια προγενέστερη, κακή έκδοση του 1902 από τον εκδοτικό οίκο του Ανέστη Κωνσταντινίδη, σήμερα μάλλον λανθάνουσα.

από τον καπουδάν πασά (δηλαδή ναύαρχο) Καπλάν-Μουσταφά, η οποία, βάσει ξένων ιστορικών πηγών που υπαινίσσονται το γεγονός, τοποθετείται στα 1668. Η τεκμηριωμένη αυτή χρονολογία της ληστρικής δράσης του τουρκικού στόλου στα νησιά των Κυκλάδων, σε συνδυασμό με την ημερομηνία 19 Μαΐου που αναφέρεται στον στίχο 265 ως η μέρα της επιδρομής της τουρκικής αρμάδας στην Πάρο, αποτελούν τον *terminus post quem* για τη συγγραφή του ποιήματος, που πρέπει να ολοκληρώθηκε λίγο αργότερα.

Η γλώσσα και το ύφος του κειμένου συνιστούν σχετικά ασφαλείς δείκτες για τον προσδιορισμό της καταγωγής (αλλά και της παιδείας) του ανώνυμου ποιητή. Το ποίημα είναι συνθεμένο στο ιδίωμα της ανατολικής Κρήτης, πράγμα που σημαίνει ότι ο συγγραφέας ήταν Κρητικός, ενδεχομένως πρόσφυγας που κατέφυγε –όπως πολλοί συντοπίτες του– στο νησί της Πάρου κατά τη διάρκεια του [Κρητικού Πολέμου](#) (1645-1669) ανάμεσα σε Βενετούς και Τούρκους. Υπήρξε πιθανότατα αυτόπτης μάρτυρας των γεγονότων που αφηγείται, ενώ, βάσει των υφολογικών του επιλογών και των αφηγηματικών του δυνατοτήτων, εικάζεται πως ήταν λαϊκής καταγωγής και βασικής μόρφωσης, όχι απαραίτητα στερούμενος από φιλοδοξίες, καθώς το παρακειμενικό στοιχείο της αφιέρωσης «Τω ευγενεστάτω αφέντη Γεωργάκη Σπυρίδω» θα μπορούσε να υποκρύπτει την προσμονή της οικονομικής ενίσχυσης ενός δυνάμει μαικήνα για την πραγματοποίηση μιας έκδοσης.

Η αφήγηση είναι ελλιπής και εκτός από το τέλος της –το χειρόγραφο είναι εμφανώς κολοβό– λείπει και το αρχικό τμήμα. Ο Κριαράς εικάζει ότι οι συνολικά χαμένοι στίχοι δεν πρέπει να είναι πολλοί, αφού στο σώμα του σωζόμενου κειμένου ολοκληρώνεται η παρουσίαση του βασικού θέματος. Τα γεγονότα, που εκτείνονται σε 672 στίχους, μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: Στη διάρκεια της τελικής φάσης του Κρητικού Πολέμου καταφτάνει στην Κρήτη ο μεγάλος βεζύρης, προκειμένου να εποπτεύσει ο ίδιος τις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Βενετών. Αναθέτει στον ναύαρχο Καπλάν-Μουσταφά να μεταφέρει ενισχύσεις από την Ανατολή, ενώ ο ίδιος κατευθύνεται με το στράτευμά του στο Κάστρο (Ηράκλειο). Ξαφνικά, ο καπουδάν πασάς, κι ενώ έχει εκτελέσει τις οδηγίες του βεζύρη, αποφασίζει να επιτεθεί σε κοντινά κυκλαδίτικα νησιά (Φολέγανδρος, Σίκινος, Ίος). Στο νησί Δεσποτικό εκμυστηρεύεται στον Κιοσέ την πρόθεσή του να λεηλατήσει τη Σίφνο, ωστόσο μεταπείθεται και κινείται εναντίον της παριανής πρωτεύουσας. Με διαδοχικούς αντιπερισπασμούς

αιφνιδιάζει τους Παροικιώτες, οι οποίοι στέλνουν δύο προεστούς προς διαπραγμάτευση. Αυτοί κρατούνται όμηροι, ενόσω την Παροικιά λυμαίνονται οι άνδρες του Καπλάν-Μουσταφά. Προεστοί, γέροντες και ιερείς αιχμαλωτίζονται, οι οικίες λεηλατούνται, ενώ από το τουρκικό μένος δεν γλιτώνει ούτε ο ναός της Παναγίας της Καταπολιανής. Ανάμεσα στο πανικόβλητο πλήθος αναδεικνύεται η μορφή ενός τουρκοθρεμμένου Έλληνα, του οποίου η παρέμβαση αποδεικνύεται καταλυτική για τη σωτηρία των κατοίκων του νησιού. Χάρη στο τέχνασμά του, οι Τούρκοι επιβιβάζονται στα καράβια τους και απομακρύνονται. Από την άλλη, οι αιχμάλωτοι χριστιανοί θρηνούν για την απώλεια της πατρίδας τους. Οι Τούρκοι, με μια ενδιάμεση στάση στο λιμάνι της Νάουσας, σε μια μάταιη επιχείρηση να περισώσουν ένα μισοβυθισμένο πλοίο τους, κατευθύνονται στη Μύκονο, απ' όπου αναχωρούν μετά την είσπραξη των φόρων.

Η *Λεηλασία* συγγενεύει με ένα ευρύ φάσμα λογοτεχνικών/γραμματειακών ειδών (*χρονογραφίες, χρονικά, ριμάδες* κ.ά.), τα οποία χαρακτηρίζονται από την ιδιάζουσα διαπλοκή ιστορίας και μυθοπλασίας. Τέτοια κείμενα, παρά τον θεμελιωδώς πληροφοριακό χαρακτήρα τους, υπήρξαν ιδιαίτερα δημοφιλή στον καιρό τους και ως λογοτεχνικά αναγνώσματα, τέρποντας και συγκινώντας τα λαϊκά, κυρίως, στρώματα. Πολλά χαρακτηριστικά της *Λεηλασίας*, όπως το επικαιρικό στοιχείο, η εκλαϊκευμένη γλώσσα, η χρήση του ομοιοκατάληκτου δίστιχου, η παρουσία ενός παντελόπτη αφηγητή, η εμμονή σε ημερομηνίες (και όχι χρονολογίες), απαντούν στις ρίμες ή ριμάδες –παρεμπιπτόντως, έτσι χαρακτηρίζει το ποίημα ο Δημαράς (1964, 122)–, την κατηγορία των ιστορικών δημοτικών (ή λαϊκότροπων) τραγουδιών που αφηγούνταν γεγονότα εθνικής ή τοπικής σημασίας γνωρίζοντας μεγάλη διάδοση στην Κύπρο και την Κρήτη. Ωστόσο, δεν είναι εύκολο να εντάξουμε τη *Λεηλασία* στην κατηγορία αυτή, που έχει άμεση σχέση με τους μηχανισμούς της προφορικής σύνθεσης και διάδοσης (Πολίτης 1995, 80).

Ίσως θα ήταν πιο σωστό να εγγράψουμε το ποίημα στην κατηγορία των έμμετρων ιστορικών αφηγήσεων, που οι ρίζες τους ανιχνεύονται στον 14ο αιώνα (Βλασσοπούλου 2004, 361). Τα κείμενα αυτά αναφέρονται, προπαντός, σε στρατιωτικά/πολεμικά γεγονότα και βασικός στόχος των συγγραφέων τους είναι να αποτυπώσουν την άμεση εντύπωση του ιστορικού γεγονότος, ώστε να διατηρηθεί στη συλλογική μνήμη. Θεματικά διακρίνονται σε επιμέρους ομάδες κειμένων, ανάμεσά τους και οι αφηγήσεις για τη λεηλασία/κατάληψη

περιοχών – σ' αυτή την υποομάδα ανήκει και η *Λεηλασία*.² Η προέλευση των κειμένων αυτών εντοπίζεται στον ευρύτερο βενετοκρατούμενο χώρο, πρωτίστως την Κρήτη, δευτερευόντως τα Επτάνησα και τα Δωδεκάνησα, πράγμα που σημαίνει ότι η *Λεηλασία* ακολουθεί και μια εσωτερική παράδοση κρητικών αφηγήσεων του είδους (π.χ. [Μάλτας πολιορκία](#) του Αχέλη και [Κρητικός πόλεμος](#) του Μπουνιαλή).

Οι περισσότερες από τις επιλογές του ανώνυμου ποιητή της *Λεηλασίας* απορρέουν από το διακειμενικό πλέγμα αυτών των αφηγήσεων: καθομιλουμένη γλώσσα, διανθισμένη με πληθώρα ξενικών (ιταλικών και τουρκικών) λέξεων και εκφράσεων στρατιωτικής ορολογίας αλλά και αντικειμένων καθημερινής χρήσης, ζευγαρωτή ομοιοκαταληξία, δισμός χριστιανισμού-ισλάμ (μέσω της εστίασης στη βενετοτουρκική σύγκρουση), μυθολογικές αναφορές, ακόμα και ο "εγκιβωτισμός" προς το τέλος της (σωζόμενης) αφήγησης ενός σύντομου θρήνου που αναπαράγει στερεότυπα μοτίβα προφορικής υφής (βλ. Βλασσοπούλου 2004).

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον, εντούτοις, παρουσιάζουν οι λύσεις που τον διαφοροποιούν. Η πιο σημαντική (μορφολογική) απόκλιση συνίσταται στη χρήση του ιαμβικού ενδεκασύλλαβου στίχου αντί του σχεδόν καθολικά αποδεκτού [δεκαπεντασύλλαβου](#), ο οποίος εν προκειμένω χρησιμοποιείται *μόνο* στη σύνθεση της αφιέρωσης.³ Κατά τ' άλλα, η ανάμειξη του θεϊκού στοιχείου είναι ισχνή και περιορίζεται στην αναφορά ενός θαύματος της Παναγίας της Καταπολιανής, ενώ η απουσία των ηθικοδιδακτικών κηρυγμάτων, καθώς και της παραδοσιακής χριστιανικής κοσμοθεωρίας που αποδίδει τις κάθε είδους καταστροφές στη θεϊκή οργή για τις ανθρώπινες αμαρτίες ίσως να σημαίνει την έλλειψη εκκλησιαστικής παιδείας. Επιπλέον, δεν απαντούν κοινοί τόποι, όπως η δήλωση του ποιητή πως αφηγείται αληθινά γεγονότα, η επωνυμία και η μνεία στην καταγωγή, κάτι που θα μπορούσε, βέβαια, να οφείλεται στον ελλιπή χαρακτήρα του χειρόγραφου.

² Άλλα θέματα είναι οι φυσικές καταστροφές (π.χ. [Η σμφορά της Κρήτης](#) του Σκλάβου), οι επιδημίες (π.χ. *Το θανατικόν της Ρόδου* του Λιμενίτη) και τα ανδραγαθήματα γενναίων ανδρών (π.χ. [Ιστορία του Ταγαπιέρα](#) του Τριβώλη).

³ Βέβαια, ο ανώνυμος ποιητής δεν είναι ο μόνος που παρεκκλίνει από τον "κανόνα". Βλ. σχετικά Βλασσοπούλου 2004, 369.

Συμπερασματικά, η *Λεηλασία* εμπλουτίζει τον ορίζοντα τόσο της παράδοσης των έμμετρων ιστορικών αφηγήσεων όσο και της κρητικής γραμματείας στο σύνολό της. Μπορεί η αισθητική της αξία να είναι υποδεέστερη αντίστοιχων κειμένων του είδους –πάντως, όχι αμελητέα, αφού ο ποιητής γενικά αποδεικνύεται καλός χειριστής του μέτρου και της ομοιοκαταληξίας–, ωστόσο είναι αναμφισβήτητη η γλωσσική και, πολύ περισσότερο, η ιστορική της σημασία, καθώς αποτελεί τη *μοναδική* (λογοτεχνική) πηγή ενός καίριου ιστορικού γεγονότος.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βλασσοπούλου 2004

Μαρία Βλασσοπούλου, «Η γλώσσα της επικαιρότητας: έμμετρες ιστορικές αφηγήσεις Επτανησίων (16ος-18ος αι.)», *Πρακτικά Ζ' Πανιονίου Συνεδρίου, Λευκάδα 26-30 Μαΐου 2002*, τ. Α', Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2004, σ. 361-377.

Δημαράς 1964

Κ. Θ. Δημαράς, *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*, Ίκαρος, Αθήνα 31964, σ. 121-122.

Κριαράς 1938α

Εμμανουήλ Κριαράς (επιμ.), «Λεηλασία της Παροικιάς της Πάρου (Κρητικόν ποίημα του 17ου αιώνας)», *Αθηνά* 48 (1938), σ. 119-162.

Κριαράς 1938β

Εμμανουήλ Κριαράς (επιμ.), *Λεηλασία της Παροικιάς Πάρου: κρητικόν ποίημα του 17ου αιώνας*, Τύποις Παρασκευά Λεώνη, Αθήνα 1938.

Πολίτης 1995

Αλέξης Πολίτης, «Οι “ρίμες”»: έμμετρες αφηγήσεις περιστατικών», *Τετράδια Εργασίας ΚΝΕ-ΕΙΕ* 15 (1995), σ. 79-90.